

European Law
Masters Alumni Association
Law School of Athens

Παρέμβαση του συλλόγου ELMAA

Ομιλία από τον Πρόεδρο Αλέξανδρο Πολίτη*

Τετάρτη 20 Οκτωβρίου 2021, Υπουργείο Δικαιοσύνης

Ημερίδα

«Η εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τα κράτη μέλη – Ένα χρήσιμο δικαιοκτικό εργαλείο για την προάσπιση των δικαιωμάτων των πολιτών»

Intervention by the Association ELMAA

Speech by the President Alexandros Politis*

Wednesday 20 October 2021, Ministry of Justice

Conference

“The application of the Charter of Fundamental Rights of the European Union by the Member States – A useful legal tool for the protection of citizens’ rights”

I. Εισαγωγή

Κατ’ αρχάς διευκρινίζω ότι ο Σύλλογος ELMAA είναι ο Σύλλογος Αποφοίτων του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Ευρωπαϊκού Δικαίου της Νομικής Σχολής Αθηνών (ELMAA). Ο Σύλλογος ιδρύθηκε πριν τέσσερα χρόνια, ύστερα από πρωτοβουλία του καθηγητή μας Βασίλειου Χριστιανού. Ένας εκ των

I. Introduction

I clarify at the outset that “ELMAA” is the Alumni Association of the Master’s Degree in European Law of the Law School of Athens. Our Association was founded four years ago, after our professor Vasileios Christianos initiative. One of its primary goals is the contribution to the

* Δικηγόρος, διδακτορικός ερευνητής στο Πανεπιστήμιο του Λουξεμβούργου.
Lawyer, Doctoral Researcher at the University of Luxembourg.

βασικών σκοπών μας είναι η συμβολή στο δημόσιο διάλογο σχετικά με τη

σημασία και την εξέλιξη του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.). Με την υποστήριξη όλων των καθηγητών μας, διοργανώνουμε ενημερωτικές ημερίδες καθώς και το ετήσιο Summer School στο νησί της Κέρκυρας. Σε κάποιες από αυτές τις δράσεις, μας τίμησαν με την παρουσία τους ως ομιλητές ο καθηγητής Βασίλειος Σκουρής και ο Υφυπουργός Δικαιοσύνης Γεώργιος Κώτσηρας, ο οποίος μάλιστα διετέλεσε πρώτος Αντιπρόεδρος του Συλλόγου μας.

Ως Σύλλογος, λοιπόν, ανταποκριθήκαμε αμέσως στην πρόσκληση του Υφυπουργού να συνεισφέρουμε στην αναγκαία προώθηση της γνώσης του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σύμφωνα με έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οκτώ στους δέκα Έλληνες αγνοούν το περιεχόμενο ή την ίδια την ύπαρξη του Χάρτη. Βέβαια, η έλλειψη επαρκούς εξοικείωσης με τον Χάρτη εμφανίζεται, λιγότερο ή περισσότερο, σε όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε. και σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας, ακόμα και στους κλάδους των δικηγόρων και των δικαστικών λειτουργιών.

Τη βασική αιτία αυτού του φαινομένου εντοπίζουμε στην αδυναμία, έως σήμερα, της Ε.Ε. και των κρατών μελών της να αναδείξουν **τη σημασία του Χάρτη**, αλλά και την επιπρόσθετη αξία του σε σχέση με τα εθνικά Συντάγματα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

public dialogue regarding the importance and the evolution of European Union (EU) law.

Having the support of all our professors, we organise information sessions, as well as the yearly Summer School in Corfu Island. Professor Vasilios Skouris and Vice Minister of Justice Georgios Kotsiras, who has also been the first Vice President of our Association, have honoured us with their presence as speakers in some of those activities.

Thus, our Association swiftly responded to the Vice Minister's invitation for a contribution to the necessary promotion of knowledge on the Charter of Fundamental Rights of the European Union.

According to a European Commission's survey, eight out of ten Greek citizens disregard the content or even the existence of the Charter. However, that lack of familiarity with the Charter features, to a greater or lesser extent, in all EU Member States and at all levels of the society, even in the sectors of lawyers and judges.

We identify the main cause of that phenomenon in the EU's and its Member States' inability to give prominence to **the importance of the Charter** as well as its added value *vis-à-vis* the

II. Η σημασία του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Θα επιδιώξουμε, λοιπόν, να παρουσιάσουμε, εν συντομία, τη σημασία του Χάρτη σε έξι συνοπτικά σημεία.

Πρώτον, από το 2009 ο Χάρτης απέκτησε υπέρτερη νομική ισχύ, συνταγματικού χαρακτήρα. Έχουν περιληφθεί, μάλιστα, σε αυτόν πενήντα διατάξεις προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πρόκειται, δηλαδή, για έναν δεσμευτικό κατάλογο δικαιωμάτων, ο οποίος είναι πλουσιότερος τόσο από την ΕΣΔΑ όσο και από αρκετά εθνικά Συντάγματα.

Δεύτερον, ο ρόλος του Χάρτη είναι να διασφαλίζει τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το δίκαιο της Ε.Ε.. Σήμερα, το δίκαιο της Ε.Ε., είτε απευθείας είτε μέσω των εθνικών νόμων που μεταφέρουν οδηγίες, ρυθμίζει ένα μεγάλο μέρος της καθημερινής μας ζωής. Όπως ενδεικτικώς, αναφέρω τις συναλλαγές των καταναλωτών με τις επιχειρήσεις, τις σχέσεις των πελατών με τους προμηθευτές ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου, ζητήματα εργασιακών σχέσεων, σημαντικές πτυχές της προσφυγικής κρίσης και, σύντομα, τη λειτουργία των ψηφιακών πλατφορμών (π.χ. Facebook και Amazon). Όλο αυτό το πλέγμα δικαίου καθώς και η εφαρμογή του δεν μπορούν να ελεγχθούν, ως προς τη συμφωνία τους με τα ανθρώπινα δικαιώματα, ούτε από τα εθνικά Συντάγματα ούτε από την ΕΣΔΑ αλλά αποκλειστικά και μόνον από τον Χάρτη, λόγω της υπεροχής του δικαίου της Ε.Ε. Για παράδειγμα, τα δικαιώματα στην προσωπική ζωή και στην προστασία των προσωπικών δεδομένων που προβλέπονται στον

national Constitutions and the European Convention on Human Rights (ECHR).

I. The importance of the Charter of Fundamental Rights of the European Union

We will, thus, endeavour to briefly present you the importance of the Charter in **six** concise points.

First, since 2009 the Charter is vested with a legal value of the highest level, the one of a constitutional character. In addition, it encapsulates *fifty* provisions of human rights protection. It is, hence, a binding catalogue of rights that is richer than the ECHR and many national Constitutions.

Second, the role of the Charter is to guarantee *EU law's* respect for human rights. Today, EU law, either directly or through national laws transposing Directives, regulates a substantial part of our daily life. Indicatively, I mention the transactions between consumers and enterprises, the relations between costumers and suppliers of electricity and natural gas, issues of labour relations, important aspects of the refugee crisis and, soon, the operation of digital platforms (e.g. Facebook and Amazon). All that body of law, as well as its enforcement, cannot be reviewed on its compatibility with human rights *neither* by national Constitutions *nor* by the ECHR but

Χάρτη μας προστατεύουν από τη μαζική διατήρηση πληροφοριών μας από τις εταιρείες κινητής τηλεφωνίας (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-293/12 και C-594/12, *Digital Rights Ireland*).

Τρίτον, σε αντίθεση με την ΕΣΔΑ, ένας ιδιώτης μπορεί να επικαλεστεί ορισμένα δικαιώματα του Χάρτη όχι μόνον στις διαφορές του με το κράτος αλλά και σε αυτές με άλλους ιδιώτες (άμεση τριτενέργεια). Ενδεικτικά, ένας εργαζόμενος μπορεί να απαιτήσει από κάθε είδους εργοδότη του να σεβαστεί το δικαίωμά του σε ετήσια άδεια μετ' αποδοχών (υπόθεση C-569/16, *Bauer*).

Τέταρτον, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, τα δικαιώματα του Χάρτη μπορούν να εξειδικεύονται περαιτέρω από τη νομοθεσία της Ε.Ε. Σχετικά είναι τα παραδείγματα της ισχύουσας ή επικείμενης ενωσιακής νομοθεσίας για την ισότητα των δύο φύλων, την προστασία των μειονοτήτων, την προστασία των πληροφοριοδοτών (whistle-blowers) και την απαγόρευση του λόγου μίσους (hate speech).

Πέμπτον, ο Χάρτης ενισχύει τις πρωτοβουλίες της Ε.Ε. για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο μέσω, παραδείγματος χάριν, των ρητρών που προσθέτει η Ένωση στις διεθνείς συνθήκες που συνάπτει με τρίτα κράτη (π.χ. συμφωνίες εμπορίου), οι οποίες ρήτρες προβλέπουν την παύση ισχύος των συνθηκών αυτών σε περίπτωση παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Και έκτον, ο Χάρτης συμβάλλει στη γενικότερη εμπέδωση του κράτους δικαίου. Ένα συγκεκριμένο

solely by the Charter, due to the primacy of EU law. For instance, the rights on private life and on the protection of personal data enshrined *in the Charter* are those protecting us from the massive retention of information by the mobile phone operators (Joint Cases C-293/12 and C-594/12, *Digital Rights Ireland*).

Third, in contrast to the ECHR, an individual can invoke certain rights of the Charter not only in his disputes with the State but also with other individuals (direct third-party effect). As an indication, an employee can demand from any kind of employer to respect his right annual paid leave (Case C-569/16, *Bauer*).

Fourth, under certain conditions, Charter's rights can be further specified in the EU legislation. The existing or upcoming EU secondary law on gender equality, minority protection, whistle-blowers protection and hate speech ban are just a few relevant examples.

Fifth, the Charter enforces the EU's initiatives for the protection of human rights at global level through, for instance, the clauses that the Union inserts in its international treaties with third countries (e.g. trade agreements). The latter provide for the termination of the treaties in case of human rights violation.

παράδειγμα: το δικαίωμα στην αποτελεσματική δικαστική προστασία επιτάσσει την απουσία οποιασδήποτε πολιτικής παρέμβασης στη σύνθεση και λειτουργία των εθνικών της δικαστηρίων [π.χ. υπόθεση C-791/19, *Επιτροπή κατά Πολωνίας (Régime disciplinaire des juges)*].

Οφείλουμε, βέβαια, να επισημάνουμε ότι ο Χάρτης δεν αναιρεί τη σημασία των εθνικών Συνταγμάτων και της ΕΣΔΑ, καθώς αυτά συνεχίζουν να εφαρμόζονται σε περιπτώσεις, οι οποίες δεν διέπονται εξ ολοκλήρου από το δίκαιο της Ε.Ε. αλλά, είτε μερικώς είτε αποκλειστικά, από εθνικό ή διεθνές δίκαιο (π.χ. τα περισσότερα ζητήματα άμεσης φορολογίας).

III. Η ανάγκη ενίσχυσης της εφαρμογής του Χάρτη από τα κράτη μέλη

Υπό το φως αυτών των παρατηρήσεων, καθίσταται απαραίτητη η ενίσχυση της εφαρμογής του Χάρτη, όχι μόνον εντός των οργάνων της Ε.Ε. αλλά και εντός των κρατών μελών. Η ανάγκη αυτή μπορεί να ικανοποιηθεί με δύο συνδυαστικούς τρόπους:

Πρώτον, με τον προληπτικό έλεγχο των νομοθετικών και διοικητικών πράξεων που αποσκοπούν στη μεταφορά ή εφαρμογή δικαίου της Ε.Ε., καθώς, επίσης, όλων των χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων της Ε.Ε. (βλ. κανονισμό 2021/1060).

Sixth, the Charter contributes to the overall consolidation of the rule of law. A specific example: the right to effective judicial protection dictates the absence of any political interference with the composition and functioning of national courts [e.g. Case C-791/19, *Commission v Poland (Régime disciplinaire des juges)*].

We have though to stress that the Charter does not detract from the importance of the national Constitutions and the ECHR, since those continue to apply in situations that are not entirely governed by EU law but, either partially or exclusively, by national or international law (e.g. most of the direct taxation matters).

II. The need to strengthen the Member States' application of the Charter

In the light of those observations, it is necessary to strengthen the application of the Charter, not only within the Union's institutions but also within the Member States. That need could be satisfied in two conjunctive ways:

First, with the *ex ante* review of legislative and administrative acts that transpose or implement EU law as well as of all the EU-funded projects (see Regulation 2021/1060).

Δεύτερον, με την εκ των υστέρων αξιολόγηση των αποτελεσμάτων στην κοινωνία της εφαρμογής των πράξεων και των προγραμμάτων αυτών.

Μάλιστα, όπως έχει δηλώσει ο Υφυπουργός, τα κράτη μέλη, αν και δεν είναι τυπικώς υποχρεωμένα, μπορούν να προβούν σε ένα επιπρόσθετο βήμα και να εμπνευστούν από το υψηλό επίπεδο προστασίας του Χάρτη ακόμη και όταν δρουν εκτός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ε.Ε., δηλαδή σε τομείς με αμιγώς εθνική διάσταση.

Στο πλαίσιο αυτό, θα θέλαμε να υπερθεματίσουμε τις πρωτοβουλίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης για τον σχεδιασμό μέτρων σχετικά με την προστασία των, προβλεπόμενων στον Χάρτη, δικαιωμάτων του παιδιού, των ατόμων με αναπηρίες και των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων.

IV. Η ανάγκη επιμόρφωσης και στήριξης των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Απαραίτητη, όμως, προϋπόθεση για την υλοποίηση αυτών των στόχων, είναι η επιμόρφωση και στήριξη των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εκδηλώσεις ενημέρωσης, όπως η σημερινή, ή η πρωτοβουλία του Υπουργείου Δικαιοσύνης να ενισχύσει τη διδασκαλία του Χάρτη στην Εθνική Σχολή Δικαστών ή ακόμα ο πρόσφατος εφοδιασμός της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου με λειτουργική ανεξαρτησία και διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια συντείνουν, σίγουρα, σε αυτήν την κατεύθυνση.

Second, with the *ex post* effects assessment of the implementation of those acts and projects in society.

In addition, as stated by the Vice Minister of Justice, the Member States, albeit not typically obliged, they can make a step further and get inspiration from the Charter's high level of protection even when they act outside the remit of EU law, namely in areas of purely national dimension.

In that context, we would like to endorse the Ministry of Justice initiatives with regard to the measures it plans to take on the protection of the *Charter's* rights of children, of persons with disabilities and victims of human trafficking.

III. The need to train and empower the human rights defenders

However, the achievement of those objectives is heavily dependent on the adequate training and support to the human rights defenders. Events like the one organised today, or the Ministry of Justice initiative to include the Charter's teaching within the National Judicial School or even the recent endorsement of the National Commission for Human Rights with functional independence as well as administrative and

Όπως, επίσης, είναι καθοριστική η πρόσφατη δημιουργία ενός εθνικού focal point, στη συνδρομή του οποίου θα μπορούν να προστρέχουν οι δημόσιες υπηρεσίες και αρχές όταν αντιμετωπίζουν ζητήματα πιθανής εφαρμογής του Χάρτη.

V. Η έρευνα του συλλόγου ELMAA

Από τη δική μας οπτική γωνία, θα θέλαμε να προτείνουμε ένα επιπλέον ουσιαστικό μέτρο για την ενίσχυση της εφαρμογής του Χάρτη στο μέλλον.

Προς το παρόν, οι διάφορες έρευνες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αξιολογούν, κατά τρόπο γενικό, την ελλιπή γνώση των ασκούντων νομικά επαγγέλματα επί του Χάρτη, χωρίς να προβαίνουν σε διαχωρισμό των αποτελεσμάτων ανάλογα με την ηλικία τους. Το συμπέρασμα αυτών των ερευνών είναι η ανάγκη πρόβλεψης ειδικών προγραμμάτων κατάρτισης.

Ως Σύλλογος, λοιπόν, με αφορμή τη σημερινή ημερίδα, διεξήγαμε δική μας έρευνα, στο πέρας της οποίας συλλέξαμε απαντήσεις από 130 τελειόφοιτους και πρόσφατους αποφοίτους των τριών νομικών σχολών της Ελλάδας, οι οποίοι παρακολούθησαν τον προπτυχιακό κύκλο σπουδών τους ενώ ο Χάρτης είχε ήδη τεθεί σε ισχύ. Και όμως, **μόλις 4/10** απάντησαν ότι διδάχθηκαν, κατά τη διάρκεια των βασικών σπουδών τους, **α)** τις περιπτώσεις, στις οποίες εφαρμόζεται ο Χάρτης, **β)** τα δικαστήρια ενώπιον των οποίων μπορούν να επικαλεστούν τον Χάρτη και **γ)** τις διαφορές του Χάρτη

budgetary autonomy are undoubtedly steps towards that direction.

The recent appointment of a focal point, which will assist the public authorities when facing cases of possible application of the Charter, is also of decisive importance.

IV. ELMAA's survey

From our perspective, we would like to propose a supplementary measure to strengthen the application of the Charter in the future.

Currently, the various European Commission's surveys assess, in a general manner, the legal practitioners' lack of knowledge about the Charter, without though making any distinction based on their age.

Therefore, our Association, on the occasion of today's event, conducted its own survey, at the end of which it selected responses from 130 recent alumni of the three Greek law schools, who followed their undergraduate studies while the Charter had *already* been in force. However, **only 4/10** answered that they were taught, during their undergraduate studies, **a)** the cases where the Charter applies, **b)** the courts before which they can invoke the Charter and **c)** the differences between the Charter and the ECHR. That percentage is declining to 2/10 as regards

με την ΕΣΔΑ. Το σχετικό ποσοστό μειώνεται στους 2/10 όσον αφορά τη διδασκαλία του δικαίου της εσωτερικής αγοράς και παραδειγμάτων κανονισμών και οδηγιών του δικαίου της Ε.Ε., η εφαρμογή του οποίου αποτελεί προϋπόθεση για την εφαρμογή του Χάρτη.

Αυτά τα αποτελέσματα, σημαίνουν, κατά την άποψή μας, την ανάγκη ενίσχυσης της διδασκαλίας του Χάρτη και του δικαίου της Ε.Ε. γενικότερα στις νομικές σχολές της χώρας. Η ολοκληρωμένη αυτή εκπαίδευση δεν θα πρέπει να περιορίζεται σε ορισμένα μαθήματα επιλογής αλλά να εντάσσεται στο υποχρεωτικό πρόγραμμα παρακολούθησης των φοιτητών. Μόνον έτσι θα εξοπλιστούν με τα κατάλληλα εφόδια οι μελλοντικοί υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

VI. Αντί epilόγου

Με αυτές τις σύντομες σκέψεις, σας ευχαριστούμε θερμά για την υπομονή σας και ελπίζουμε να συνεισφέραμε το μερίδιό μας στη σημερινή εξαιρετική πρωτοβουλία.

the teaching of internal market law and of examples of Regulations and Directives of EU law, the application of which is a condition for the application of the Charter.

Those results indicate, in our view, the need to reinforce the teaching of the Charter and, more generally, of EU law within the country's law schools. That comprehensive education shall not be restricted to some elective courses but shall be integrated into the compulsory students' curriculum. That is the only way to sufficiently equip the future human rights defenders.

V. By way of epilogue

With those brief thoughts, we warmly thank you for your patience and we hope we have contributed our share to today's excellent initiative.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ / ANNEXES

Ακολουθούν τα ερωτήματα που τέθηκαν στους τελειόφοιτους και πρόσφατους αποφοίτους των τριών νομικών σχολών της Ελλάδος και οι 130 απαντήσεις που λάβαμε από τις 5 έως τις 20 Οκτωβρίου 2021.

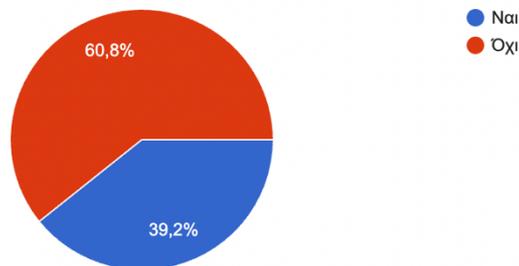
The questions posed to the recent alumni of the three Greek law schools and the 130 answers received from 5 to 20 October 2021 are followed.

A.1.

[English translation: During your bachelor studies, were you sufficiently taught about the differences between the Charter and the European Convention of Human Rights (e.g. that the procedural requirements to invoke them before the courts differ, that they might offer a different standard of protection for the same rights or that the Charter protects more rights than the ECHR)?]

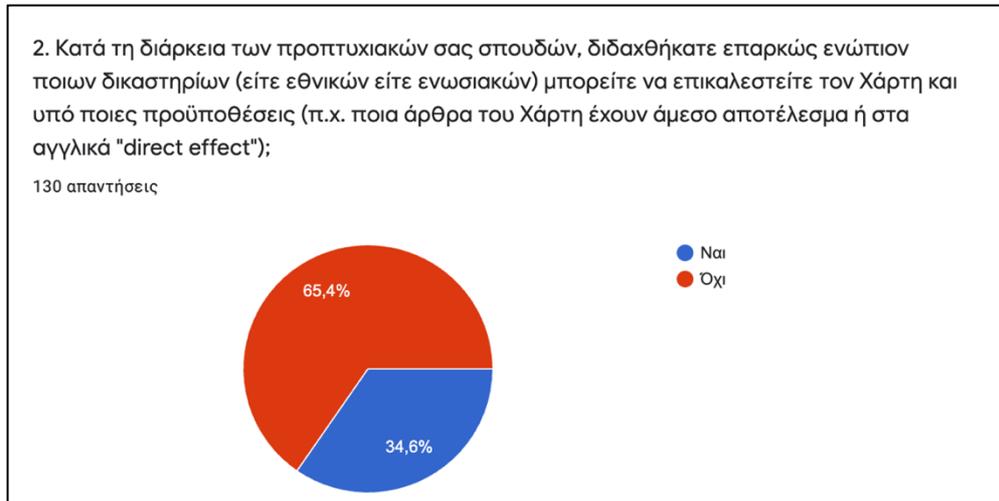
1. Κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών σας σπουδών, διδαχθήκατε επαρκώς τις διαφορές μεταξύ του Χάρτη και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (π.χ. ότι οι διαδικαστικές προϋποθέσεις επίκλησης τους ενώπιον των διάφορων δικαστηρίων είναι διαφορετικές, ότι για τα ίδια δικαιώματα μπορεί να παρέχουν διαφορετικό επίπεδο προστασίας ή ότι ο Χάρτης προστατεύει περισσότερα δικαιώματα);

130 απαντήσεις

A.2.

[English translation: During your bachelor studies, were you sufficiently taught about the courts (national or EU's) before which you can invoke the Charter and under what conditions (e.g. what Charter's articles enjoy direct effect)?

A.3.

[English translation: During your bachelor studies, were you sufficiently taught about the exact situations where the Charter is applicable? Namely, that the Charter applies on Member States only when the latter apply EU law (e.g. national legislation transposing a Directive or national legislation providing for a derogation to free movement provisions) and on all acts of EU institutions (even when the latter act outside the scope of EU law, e.g. European Stability Mechanism)?]

A.4

[English translation: During your bachelor studies, which of the following categories of EU law were you sufficiently taught?

- Law of EU institutions (72,3%)
- Principles of direct effect and primacy (76,2%)
- Internal Market law (28,5%)
- Specific examples of Regulations and Directives (14,6%)
- Judicial remedies (46,2%)

